

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2021 / 1: 15-29.

Eski Uygurca Çok İşlevli Bir Sözcük: Yañırtı

Erdem UÇAR*

Öz: Eski Uygurca metinlerin doğru anlaşılması için her kelime üzerinde ayrıntılı çalışmaların yapılması zorunludur. Bu düşünceden hareketle, Eski Uygurca metinlerde yañırtı'nın anlamı ve kullanımı üzerinde durulmuştur. Türkçe gramerin tartışmalı konularından biri de sözcük türlerinin tasnifi meselesidir. Bu sorundan tabii ki Eski Türkçe de nasibini almıştır. Eski Türkçede yañırtı'nın birkaç işlevde kullanıldığı görülmüştür. Makalede yañırtı'nın farklı anlamları ve kullanımları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, yañırtı, zarf, bağlama edatı.

A Multifunctional Word in Old Uyghur: Yañırtı

Abstract: In order for the Old Uyghur texts to be understood much more correctly, detailed studies should be done on each word. With this thought in mind, it has been focused on the meaning and uses of 'yañırtı' in the Old Uyghur texts. One of the problematic of Turkish grammar is the classification in the parts of speech. Of course, Old Turkic has also the same problem. It is seen that 'yañırtı' is used in several functions in Old Turkic. The article has focused on the different meanings and uses of yañırtı.

Key Words: Old Uyghur, yañırtı, adverb, connective particle.

I. Giriş

Eski Uygurcada az olarak Maniheizt çevrenin ve büyük oranda Budist çevrenin Uygur harfli metinlerinde karşımıza çıkan yañırtı'nın YAÑKYRTY, YANKYRTY veya YANKYRDY şekillerinde yazıldığı¹ görülmektedir. Ayrıca Brāhmī harfli metinde bir yerde *yā ni rtti* imlâsıyla yañırtı tanıklanmıştır (Maue 2015, 97vc [165]).

II. Tanıklar

Eski Uygurcada yañırtı'nın geçtiği yerlerin listesi aşağıda sunulmuştur. Listede Çince'den tercüme edilen ve Çince aslı bilinen metinlerde yañırtı'nın hangi Çince işaretle temsil edildiği de tespit edilmiştir.

* Doç. Dr., Friedrich-Schiller-Universität Jena (Almanya). E-posta: erdem.ucar@uni-jena.de / ORCID ID: 0000-0002-0039-9619.

¹ Makalede, Eski Uygurca tanıkların harfçevrim ve yazıçevrim işaretleri için Uçar 2020'de önerilen kılavuz esas alınmıştır.

No	Tanık	Aktarma	Anlam ve İşlev	Çince Aslı ²
1	Altun Yaruq, St. Petersburg Yazması (III), 8a/17-20 (141): azu yme eñ ilki burxan qutıña <i>yañırtı</i> köñül öritip maxayan nom içinte bışrunğalı öğretingeli saqınsar (Kaya 1994, 123) ³	“Ya da ilk <i>bodhi</i> ’ye yeniden niyetlenip <i>Mahāyāna</i> öğretisinde talim etmeyiz düşünse.”	‘yeni-den, yine’ = zarf	復 <i>fu</i> (<i>Taishō</i> , 665 16 414b21, Nobel 1958, 101). 復 <i>fu</i> ‘to come or go back, again, a second time, repeatedly, further. On the other hand, as an alternative’ (Giles 1912, 3721).
2	Altun Yaruq, St. Petersburg Yazması (V), 23b/24-24a/1-2 (390-391): tuğmaqsız teriñ nom taplağında <i>yañırtı</i> köñül öritip (Kaya 1994, 229)	“Doğmasız derin <i>dharma</i> tahammülünde (Skr. <i>dharmaksānti</i>) yeniden niyetlenip.”	‘yeni-den, yine’ = zarf	Krş. Nobel 1958, 182.
3	Altun Yaruq, St. Petersburg Yazması (III), 13b/16-17 (152): inçe q(a)ltı eñ ilki burxan qutıña <i>yañırtı</i> köñül öritip ⁴ (Kaya 1994, 127)	“Tıpkı ilk <i>bodhi</i> ’ye yeniden niyetlenip.”	‘yeni-den, yine’ = zarf	Krş. Nobel 1958, 107.

² *Taishō Shinshū Daizōkyō* (大正新脩大藏經) veya *Çince Budist Kanon* için Tokyo üniversitesine ait dijital platformdan (<http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT/>) faydalanılmıştır.

³ Wilkens, *Altun Yaruq*’un iki yerindeki (141/17-20 ve 152/16-17) *yañırtı*’nın kendisinden sonra gelen *köñül* ismini nitelediğini düşünmekte, ama 46/1-2’deki *yañırtı*’nın ise ‘yakın zamanda, henüz, daha yeni’ anlamında olduğunu ileri sürmektedir (2001, 119, 176-177). Halbuki *yañırtı*, 141/17-20 ve 152/16-17’de *köñül*’ü değil *köñül örit*’i yani bir fiili nitelemektedir.

⁴ *köñül örit*- muhtemelen Çince-den anlam kopyası (calque) olmalıdır. Eski Uygurcada aynı kavramın bazen *köñül yügerü qıl*- (Yakup 2006, 115) ile karşılandığı da görülüyor. *Xuanzang Biyografisi Tercümesi*’nde *köñül örit*’in Çince karşılığı için bk. 發心 *faxin* (Semet 2005, 81). Aynı şekilde *Altun Yaruq* 391/1-2’deki *köñül örit*- de Çince metinde (*Taishō*, 665 16 426a29) 發心 *faxin* (Giles 1912, 3376 4562) karşılığındadır, ancak *Altun Yaruq* 354/26-355/1’de ise *köñül örit*- Çince metinde (*Taishō*, 665 16 423b21) 提心 *tixin* (Giles 1912, 1103 4562) karşılığında kullanılmıştır. Eski Türkçede *örit*- (< ör-it-) fiili ‘yükseltmek, ortaya çıkarmak’ (Erdal 1991, 782-783) anlamındadır. Eski Uygurcada *köñül örit*’in anlamı ise ‘*gönül [niyet] yükseltmek, *gönülü [niyeti] ortaya çıkarmak’, ama Budist terminolojide tam olarak ‘aydınlanma ameliyesine niyetlenmek, aydınlanma yoluna girmek, aydınlanmaya kararlılıkla niyetlenmek, Skr. *bodhi-citta-utpāda*’ anlamındadır.

ESKİ UYGURCA ÇOK İŞLEVLİ BİR SÖZCÜK: YADIRTI

4	U 4796 44-46: lovudi atl(1)ğ tavğaç xanqa <i>yañırtı</i> taqsurup nomlayu y(a)rıqamış (Hazai & Zieme 1971, A2/44-46 [20]; Yakup 2010, B 96-98 [62]).	“Lovudi isimli Çin hanına yine şiiir söyleyip vaaz ettiği.”	‘yenido, yine’ = zarf	
5	U 3248 v5-6: p(a)rtağçan tözin titip <i>yañırtı</i> tegser tözün tözke (Yakup 2010, C 203-204 [134])	“Bir <i>pıthagjana</i> , ilkeyi terk edip yeniden asil ilkeye ulaşsa.”	‘yenido, yine’ = zarf	
6	<i>Köyül Tözün Uqıttaçı Nom, Or. 8212 (108) 294-295</i> : tıltağta turup <i>yañırtı</i> qatığlanur erke (Tekin 2008, 143, 162)	“Sebepte durup yeniden gayret sarf ederlerken.”	‘yenido, yine’ = zarf	
7	U 72 v12-13: <i>ikileyü yañırtı</i> teñri moj[a]k üze amranti ⁵ kértgüntiler (Clark 2017, EH 145-146 [138])	“Yine ₂ mübarek keşişe sevinip (?) inandılar.”	‘yenido, yine’ = zarf	
8	<i>Abhidharma, Or. 8212 (75A) 106a 10-11</i> : <i>yañırtı</i> adırmağığ öñi adın öçmekler (Shögaito 2008, 3241 [394])	“Yeniden tefrik etmeyi diğer ₂ söndürmeler.”	‘yenido, yine’ = zarf	
9	<i>Altun Yaruq, St. Petersburg Yazması (IV), 17a/12-13 (233)</i> : turmaduq edgü nomlarığ <i>yañırtı</i> turğurğalı (Kaya 1994, 160) ⁶	“Oluşmamış mükemmel <i>dharma</i> ’ları yeniden oluşturmak için.”	‘yenido, yine’ = zarf	
10	<i>Sivil belge, PA 28/18-19</i> : başın şilavantılarqa <i>yañırtı</i> tutuzup (Tuguşeva 2013, 119)	“Başta <i>şilavant</i> ’lara yeniden havale edip.”	‘yenido, yine’ = zarf	
11	<i>Xuanzang Biyografisi Tercümesi (VI), HtPar 133 20-23</i> : m(e)n toyın küentso bardım enetkekke çınratğu silkmek tıltağında <i>yañırtı</i> yüküngeli gr(a)trakut tağqa (Ölmez 1994, 1743-1746 [96]).	“Ben rahip Xuanzang, Hindistan’a çingırağımı sallayarak <i>Grđhrakut</i> dağında yeniden hürmette bulunmak üzere ulaştım.”	‘yenido, yine’ = zarf	<i>Taishō</i> , 2053 50 257a3. Ayrıca Çince cümlelerin Almanca tercümesi için krş. Mayer 2001, 96.

⁵ *amran-* fiilinin üzerinde {-dılar} eki olduğu düşünülmektedir. Müteakip fiildeki ekin tekrarıdan kaçınmak için ekin yazılmadığı düşünülebilir. Buradaki *amran-* tanığı *Uigurisches Wörterbuch*’da “ohne Kontext” olarak değerlendirilmiştir (Röhrborn 2010, 57). Acaba burada fiilden isim yapan ve çok yaygın olmayan {-(X)ndı} ekinden (Erdal 1991, 339-340) türetilen *amranti* (< amra-ntı) olabilir mi? Bu anlamda *amranti*’ya şimdiye değin başka bir yerde galiba rastlanmamıştır. Eğer bu kabul edilecekse, *amranti kértgün-* ‘sevgi beslemek (?)’ gibi bir anlamda olabilir.

⁶ Krş. Röhrborn 2010, 84.

1 2	U 459 r5-7: yérke teñrike sevinç tut ⁷ edgü qılınçlığ iş üküş qıl <i>yañırtı</i> él olurğay sen (Bang-Gabain 1929, 52-54 [247]) ⁸	“Yere ve göge sevinç göster, çok sevap işle, [daha sonra] yeniden hükümran olacaksın.”	‘yeneden, yine (?)’ = zarf	
1 3	<i>Altun Yaruq, St. Petersburg Yazması (X), 20a/15-18 (637)</i> : körüp ötrü élig beg montağ yañlığ yavız b(e)lgüg <i>yañırtı yana</i> üsteldi buşmaq qağurulmaq emgeki (Kaya 1994, 332)	“Sonra hükümdar böyle fena belirtileri görünce, acı çekme ² ıstırabı yeniden daha da arttı.”	<i>yañırtı yana</i> ‘yeneden daha da’ = zarf	倍復 <i>bei fu</i> (<i>Taishō</i> , 665 16 453c26, Nobel 1958, 348). 倍 <i>bei</i> ‘double, to double. To rebel against, to revolt from, to disagree with to act with impropriety’ (Giles 1912, 8787). 復 <i>fu</i> ‘to come or go back, again, a second time, repeatedly, further. On the other hand, as an alternative’ (Giles 1912, 3721).
1 4	<i>Altun Yaruq, St. Petersburg Yazması (IV), 60a/19-22 (315)</i> : bodis(a)t(a)vlar öñretin berü bulmayuq yértinçülüğde yég köñülüğ munta <i>yañırtı</i> bulup (Kaya 1994, 195)	“ <i>Bodhisattva</i> ’ların eskiden beri ulaşamadığı dünyevilik bakımından en üstün zihni burada ilk kez bulup.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	始 <i>shi</i> (<i>Taishō</i> , 665 16 419c5, Nobel 1958, 141). 始 <i>shi</i> ‘to begin, to

⁷ Bang-Gabain, *sevinç tut-* için ‘neşe getirmek’ anlamını verirken, Clauson bu anlamı şüpheli bulur (1972, 790a). Bağlamdan *sevinç tut-* ile ne kast edildiğini kesin olarak kestirmek pek kolay değil, belki de ‘huzur vermek (?)’, sevinç göstermek (?)’ gibi bir anlamda olabilir, zira bu eylemin *yeryüzüne* ve *gökyüzüne* gösterilmesi gerektiği söylenmektedir.

⁸ Bang-Gabain, “Yeniden hükmedeceksin”, Arat ise “Tekrar huzura kavuşacaksın” (1991, 288-289) şeklinde cümleyi çevirmiştir.

ESKİ UYGURCA ÇOK İŞLEVLİ BİR SÖZCÜK: YADIRTI

				make a start, to be the first. Finally, at length, then, thereupon' (Giles 1912, 9982).
1 5	<i>Kşanti Qılğuluq Nom Bitig, U 2710 v3-4:</i> qamağ burxanların bodis(a)t(a)vların edgü ögli y(a)rlıqançuçı köñülleri küçinte <i>yayırtı</i> tuyunup bilinip (Wilkens 2007/I, 341-342 [74]) ⁹	“Bütün <i>Buddha</i> ’ların ve <i>Bodhisattva</i> ’ların iyi düşünceleri ve merhametleri sayesinde ilk kez aydınlanıp2.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	始 <i>shi</i> (<i>Taishō</i> , 1909 45 923c22). 始 <i>shi</i> ‘to begin, to make a start, to be the first. Finally, at length, then, thereupon’ (Giles 1912, 9982).
1 6	<i>Xuanzang Biyografisi Tercümesi (IX), HtPek 85a + HtPek 80a 7-9:</i> <i>yayırtı</i> oñağaylar azmış buluş yıñaqığ (Aydemir 2013, 709-711 [120])	“İlk kez onaracaklar bozulmuş yolları2.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	始 <i>shi</i> (<i>Taishō</i> , 2053 50 269b11). 始 <i>shi</i> ‘to begin, to make a start, to be the first. Finally, at length, then, thereupon’ (Giles 1912, 9982).
1 7	<i>Xuanzang Biyografisi Tercümesi (VIII), HtPar 209 14-16:</i> anın köñlümüzni buyanqa qılıp <i>yayırtı</i> étdim(i)z bo vırxarığ (Röhrborn 1996, 1806-1808 [158]) ¹⁰	“Bu nedenle gönlümüzü sevaba hasredip (?) ilk olarak bu manastırı inşa ettik.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	興 <i>xing</i> (<i>Taishō</i> , 2053 50 267a6-7). 興 <i>xing</i> ‘to rise, to begin, to prosper. To

⁹ Neşirde cümle, “Bütün *Buddha*’ların ve *Bodhisattva*’ların iyi düşünceleri ve merhametleri sayesinde aydınlanmak için başlangıç kararı alıp2” şeklinde tercüme edilmiştir.

¹⁰ Neşirde cümle, “Bu manastırı restore ettik” şeklinde tercüme edilmiş, ama *yayırtı* tercümesiz bırakılmıştır.

				raise, to introduce, to advance to office, to make one's chief object' (Giles 1912, 4611).
18	<i>Daśakarmapathāvadānamālā</i> , D 2669 59HT/74AB r20-21: qutulmaqlıĝ töz yiltizlerig <i>yañırtı</i> öritdeçi sudur atl(ı)ĝ nom erdini (Wilkens 2016/I, 45-46 [206])	“<Kurtulmanın asıl köklerini başta ortaya çıkaracak <i>sūtra</i> > adlı <i>dharm</i> hazinesi.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	
19	<i>Xuanzang Biyografisi Tercümesi (VIII)</i> , HtPar 185 22-23: <i>yañırtı</i> bodluĝuĝ b(e)lgülügü tuĝurur (Röhrborn 1996, 1177-1180 [108])	“Başta bedenliyi ve alametliyi ortaya çıkarır.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	肇 <i>zhao</i> (<i>Taishō</i> , 2053 50 265b20) 肇 <i>zhao</i> ‘to begin, to found, to devise, at first. To strike. To perfect’ (Giles 1912, 499)
20	<i>Saddharmapuñḍarika-Sūtra tefsiri, Mainz 732/III (B) 29-30</i> : yene bo nom erdeni (düz. erdini) uğrinta <i>yañırtı</i> kértgünç tuĝar (Bang & Gabain 1931, 29-30 [342]) ¹¹	“Yine bu <i>dharm</i> hazinesi (<i>sūtra</i>) vesilesiyle ilk iman ortaya çıkar.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	初創 <i>chu chuāng</i> (<i>Taishō</i> , 1723 34 662b1). 初 <i>chu</i> ‘to begin, the beginning, at first’ (Giles 1912, 2624). 創 <i>chuāng</i> ‘to begin, to lay the foundations of, to be the first to make, to invent’ (Giles 1912, 2770)

¹¹ Metnin Çince kaynağını Japon Uygurist Kudara tespit etmeyi başarmış (1980, 49-52 ve 1988, 37-38) ve *yañırtı*’yı 創めて ‘for the first time, newly’ ile tercüme etmiştir (1980, 58).

ESKİ UYGURCA ÇOK İŞLEVLİ BİR SÖZCÜK: YADIRTI

2 1	Xuanzang Biyografisi Tercümesi (IX), HtPek 147b 6-9: m(e)n küentso tirigimin uçuzlap <i>yañırtı</i> bo ögürgülük sevingülük qutlug irü b(e)lgü bolmışqa (Aydemir 2013, 1411-1413 [184]) ¹²	“Ben Xuanzang hayatımı hor görüp bu ilk kez sevinilecek ₂ kutlu alamet ₂ olmuşa.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	肇 <i>zhao</i> (<i>Taishō</i> , 2053 50 271a28). 肇 <i>zhao</i> ‘to begin, to found, to devise, at first. To strike. To perfect’ (Giles 1912, 499)
2 2	Altun Yaruq, St. Petersburg Yazması (IV), 19a/23-19b/1 (237-238): b(e)kütgeli ornatğalı bulmayıqın <i>yañırtı</i> bulğalı küsemek erür (Kaya 1994, 162)	“Sağlamaştırmaq ₂ için bulamadığımı ilk kez bulabilmeyi arzulamaktır.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	
2 3	Abhidharma, Or. 8212 (75A) 58a 13: <i>yañırtı</i> bulmış tēp (Shōgaito 2008, 1730 [290])	“İlk kez bulmuş diye.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	
2 4	*U 9021 ¹³ : <i>yañırtı</i> ögrünçü atl(i)ğ orunta olursar (Hazai & Zieme 1971, B/113 [25]; Yakup 2010, C 127 [130]). ¹⁴	“<Başta mutluluk> isimli yerde otursa.”	‘başta, ilk olarak, ilk kez’ = zarf	創 <i>chuang</i> (<i>Taishō</i> , 2732 85 2b6). 創 <i>chuang</i> ‘to begin, to lay the foundations of, to be the first to make, to invent’ (Giles 1912, 2770)
2 5	Abhidharmakośabhāṣya: <i>yañırtı</i> tuğdaçı tınl(i)ğ (Shōgaito 2014, 27V16 [54]) ¹⁵	“İlk kez ortaya çıkan varlık.”	‘yeni olarak, ilk kez’ = zarf	始 <i>shi</i> (<i>Taishō</i> ,

¹² Neşirde, *yañırtı* ‘yeniden’ ile tercüme edilmiştir.

¹³ O dönemde parçanın aslının kaybolduğu sanıldığından Hazai ve Zieme parçanın kayıt numarasını göstermeyip parçayı “yaprak 14” olarak adlandırmıştır. Arat, parçanın aslını/kopyasını görüp metni okumuştur. Hazai ve Zieme de Arat’ın neşredilmeyen okuma notlarına dayanarak bu yaprağı neşirlerine dahil etmiştir. Parçayı yeniden neşreden Yakup, parçanın kayıt numarasını *U 9021 olarak göstermiş ve parçayı U 3152 ile birleştirmiştir (2010, 130).

¹⁴ Krş. Yakup 2010, 131, dip. 389. Burada *Bodhisattva*’ların kat ettiği on aşamanın (Skr. *daśa-bhūmi*) ilki olan ‘mutluluk aşaması’, yani 歡喜地 *xuanxi di* ‘Skr. *pramuditā*’ kavramından bahsedilmektedir. On aşamanın ilkini ifade etmek için Çince metinde 創 *chuang* ve Uygurca metinde *yañırtı* ‘ilk başta’ kullanılmış olmalıdır.

¹⁵ Shōgaito, *yañırtı*’yı ‘newly (who did not exist previously)’ ile tercüme etmiştir.

				1558 29 42a1). 始 <i>shi</i> ‘to begin, to make a start, to be the first. Finally, at length, then, thereupon’ (Giles 1912, 9982).
2 6	Kşanti Qılğuluq Nom, U 2769 v1-2: [türk tilin]çe <i>yañırtı</i> [e]virmiş (Wilkens 2007/I, 1523-1524 [152])	“Türk diline yeni olarak (ilk kez) tercüme etmiş.”	‘yeni olarak, ilk kez’ = zarf	
2 7	Xinx r10-12: toxrı tigin teñr[im] ötüğüne <i>yañırtı</i> tür[k uyğur] tilinçe evirmiş (Barat 1990, 156-159)	“Tuğrul Tigin hazretleri emri doğrultusunda yeni olarak (ilk kez) Türk Uyğur diline tercüme etmiş.”	‘yeni olarak, ilk kez’ = zarf	
2 8	D 16050 r5-v2: atl(1)ğ açarı enetkek tilintin tavğaç tilinçe <i>yañırtı</i> evirmiş erip keni[n]te] (...) [tavğaç tilintin] <i>yañırtı</i> [türk] tilinçe evirmiş (Kasai 2008 ¹⁶ , 13/5-10 [68])	“İsimli <i>ācārya</i> Sanskritçeden Çinceye yeni olarak (ilk kez) tercüme ettikten sonra (...) yeni olarak (ilk kez) Çinceден Türkçeye tercüme etmiş.”	‘yeni olarak, ilk kez’ = zarf	
2 9	Xuanzang Biyografisi Tercümesi (IX), HtPek 105b + HtPek 44b 4-8: t(a)vğaç tilintin yine bés balıqlığ şinko şeli tutuñ <i>yañırtı</i> türk tilinçe evirmiş (Aydemir 2013, 2192-2196 [246-247])	“Çinceден yine Beş Balıklı Şinko Şeli Tutuñ yeni olarak (ilk kez) Türk diline tercüme etmiş.”	‘yeni olarak, ilk kez’ = zarf	
3 0	U 971 + U 2105 v4-5: bodis(a)t(a)v açarı <i>yañırtı</i> küsen tilinçe yaratmış (Kasai 2008, 107/4-5 [204])	“ <i>Bodhisattva ācārya</i> yeni olarak (ilk kez) Kuça dilinde telif etmiş.”	‘yeni olarak, ilk kez’ = zarf	
3 1	Ot. Ry. Nr. 2695 v5-6: <i>yañırtı</i> töpüt tilintin evirdim (Kasai 2008, 107/11-12 [212])	“Yeni olarak (ilk kez) Tibetçeden tercüme ettim.”	‘yeni olarak, ilk kez’ = zarf	

¹⁶ Neşrin dizininde *yañırtı* maddesi yer almaz.

ESKİ UYGURCA ÇOK İŞLEVLİ BİR SÖZCÜK: YADIRTI

3 2	<i>Daśakarmapathāvadānamālā</i> , U 1128a + U 1128b + U 1165 + U 1899 r3-4: tohré tilintin şilazén praştinké <i>yaǵırtı</i> türkçe evirmiş (Wilkens 2016/I, 7525-7526 [614])	“Toharcadan yine idareci Şilasena Türkçeye yeni olarak (ilk kez) tercüme etmiş.”	‘yeni olarak, ilk kez’ = zarf	
3 3	xj221-0661.08 v12-13: <i>yaǵırtı</i> şastir géya diki ç(a)tak upadéşlar yaratmaq üze (Tieshan & Zieme 2013, 47-48 [401, 405])	“Yeni olarak (ilk kez) <i>şāstra</i> ’lar, <i>gāthā</i> ’lar, <i>tīka</i> ’lar, <i>jātaka</i> ’lar ve <i>upadeśa</i> ’lar telif etmek suretiyle.”	‘yeni olarak, ilk kez’ = zarf	
3 4	<i>Altun Yaruq, St. Petersburg Yazması (IV), 58b/21-22 (312)</i> : üçünç adikarmiké atl(i)ǵ <i>yaǵırtı</i> öǵretinteçi orontaqı bodis(a)t(a)v (Kaya 1994, 193)	“Üçüncüsü <i>ādikarmika</i> <başlangıç düzeyinde öǵrenilen> isimli yerdeki <i>Bodhisattva</i> .”	‘başlangıç düzeyinde’ = zarf	三地菩薩 <i>san dipusa (Taishō, 665 16 419b11-12)</i> Krş. Nobel 1958, 138-139, dip. 5 ve Skr. <i>ādikarmika</i> ‘başlangıç seviyesinde olan, deneyimsiz’ (Edgerton 1953, 93b).
3 5	<i>Altun Yaruq (VII), Mainz 667 r11-12</i> : inçip munta <i>yaǵırtı</i> öǵretinteçi bodis(a)t(a)vlarqa (Kaya 1994, 258)	“Bunun üzerine burada [öǵretiyi] başlangıç düzeyinde öǵrenecek <i>Bodhisattva</i> ’lara.”	‘başlangıç düzeyinde’ = zarf	
3 6	U 2984 r9-v2: kértü töznüǵ [bu]ltuqmaz eskisi yaǵısı <i>yaǵırtı amtı</i> tolun bütmiş kértü töz tép tétgülüki (Hazai & Zieme 1971, D/46-47 [32]; Yakup 2010, C 287-288 [140]) ¹⁷	“Gerçek ilkenin (<i>bhūtatahatā</i>) eskisinden yenisinden [veya] <daha henüz ₂ mükemmelen meydana gelen gerçek ilke> adlı bir ilkeden bahsedilemez.”	‘daha henüz, kısa zaman önce (?)’ = zarf	始 <i>shi (Taishō, 2732 85 5a23)</i> . 始 <i>shi</i> ‘to begin, to make a start, to be the first. Finally, at length, then,

¹⁷ Hazai ve Zieme ile Yakup’un tercümelemleri şu şekildedir: “Gerçek ilkenin (*bhūtatahatā*) eskisi ve yenisinde fark yoktur. Şimdi eksiksiz olarak tamamlanmış gerçek ilke denen yeni bir ilke (vardır)”. Bence, sondaki *tép tétgülüki* önceki *bultuqmaz*’a bağlıdır. Bu nedenle burada tek bir cümle olduğu düşünülüp anlamlandırma buna göre yapılmalıdır.

				thereupon' (Giles 1912, 9982).
3 7	Or. 8212 (108) 54/18-55/1: yértinçünüñ yulaları <i>yañurtı</i> tamdurulmuş ¹⁸ (Arat 1991, 13A/25 [134]; Yakup 2021, E025 [356]) ¹⁹	“Yeryüzünün fenerleri erkenden yakılmış”	‘erkenden (?)’ = zarf	最初 <i>zuichu</i> (<i>Taishō</i> , 293 10 847a20). 最 <i>zui</i> ‘to assemble. Very, extremely, most important, best’ (Giles 1912, 11908). 初 <i>chu</i> ‘to begin, the beginning, at first’ (Giles 1912, 2624).
3 8	U 1367 r3-5: kim ol <i>eñ ilki</i> <i>yañurtı</i> burxan qutıña ²⁰ köñül öritdeçi bodis(a)t[(a)v] (Uzunkaya 2020, 33-35 [445]) ²¹	“O ilk ₂ <i>bodhi</i> ’ye niyetlenen <i>Bodhisattva</i> .”	‘baştaki, ilk’ = sıfat	
3 9	<i>Altun Yaruq, St. Petersburg</i> Yazması (II), 6b/1-2 (46): inçe q(a)ltı <i>yañurtı</i> burxan qutın bulmuş (Wilkens 2001, 119) ²²	“Tıpkı ilk <i>bodhi</i> ’ye ulaşmış.”	‘baştaki, ilk’ = sıfat	

¹⁸ Erdal, fiili *tamt-ıl-* ‘tutuşmak’ şeklinde analiz etmiş ve /m/’nin etkisiyle ikinci hecede bir yuvarlaklaşma olduğunu belirtilip bu kelimeyle ilgili *tamdu* ~ *tamduq* ‘alev’ türemelerini zikretmiştir. Erdal, *tamit-*’ı bağımsız bir kök olarak kabul edip bundan türetilen *tamtur-*’u (< *tamit-ur-*) {-Ur} ekli ettirgen gövde olarak değerlendirmiştir (1991, 333, 379, 674, 721). Clauson ise, emin olmamakla beraber fiilin kökünün eski dönemde Çince den alınmış olabileceğini tahmin edip (1972, 504a) Çince alıntının 炎 *yan* (Giles 1912, 13069) veya 焰 *yan* (Giles 1912, 13151) işaretlerinden biri olabileceğini ileri sürmüştür. İkinci hecedeki /t/’nin okunuşu kesin değildir. Daha doğrusu elimizde bununla ilgili fazla tanık bulunmaz. Ayrıca fiilin kökü olabilecek tanıklar /z/ ve /s/’li olarak (*tamız-* ~ *tamis-*) Türk dillerinde (Radloff 1905, 1000-1001) görülmektedir. Bu nedenle belki de Clauson’un okuduğu gibi fiilin ve türevlerinin /d/’li olarak verilmesi daha doğru olabilir: *tamid-*, *tamdul-*, *tamdur-*, *tamdu*, *tamduq* (1972, 504a-b).

¹⁹ Hem Arat hem de Yakup *yañurtı*’yı ‘yeniden’ ile anlamlandırmıştır.

²⁰ Burada *eñ ilki yañurtı burxan qutı* ile muhtemelen ilk aydınlanma kast edilir. Krş. 始覺 *shijue* ‘başlangıç veya ilk aydınlanma, akıl ve zihin yoluyla gerçekleştirilen aydınlanma, bu aydınlanma 本覺 *benjue*, yani tözde oluşan aydınlanmadan farklıdır’ (Soothill 1937, 29b, 76a, 127a, 190a, 254a).

²¹ Neşirde, *yañurtı* ‘yeniden’ ile aktarılmıştır.

²² Neşirde, *yañurtı* ‘yakın zamanda, henüz’ ile tercüme edilmiştir.

ESKİ UYGURCA ÇOK İŞLEVLİ BİR SÖZCÜK: YADIRTI

4 0	Abidaki, St. Petersburg, III 26b 7-8: <i>yañırtı[i]</i> burxan qutın bultaçılar erser (Tuguşeva 2008, 26)	“İlk <i>bodhi</i> ’ye ulaşacaklarsa.”	‘baştaki, ilk’ = sıfat	
4 1	U 1367 v2-4: <i>eñ ilki yañırtı</i> burxan qutıña köñül öritmişlerin oduğın saqın küyü küzetü tutup (Uzunkaya 2020, 40-42 [446]) ²³	“İlk2 <i>bodhi</i> ’ye niyetlenenleri dikkatlice2 koruyup.”	‘baştaki, ilk’ = sıfat	
4 2	<i>Xuanzang Biyografisi Tercümesi (VII), HtPek 12a 1:</i> <i>yañırtı</i> b[i]ltürü y(ar)lıqadı (Röhrborn 1991, 1535 [134])	“Ayrıca bildirdi.”	‘ayrıca, buna ilaveten (?)’ = bağlama edatı	始 <i>shi</i> (<i>Taishō</i> , 2053 50 260c2). Krş. Semet 2005, 148. 始 <i>shi</i> ‘to begin, to make a start, to be the first. Finally, at length, then, thereupon’ (Giles 1912, 9982).
4 3	U 4292 3-6: [en]tkekçe bitiginiñ tamğasın erte uz oyturup <i>yañırtı</i> (...) yaqturu yarlıqamış (Zieme 1985, 48/3-6 [172]; Kasai 2008, 43/2-4 [121])	“Sanskritçe kitabın damgasını çok iyi mühürleyip ve ayrıca (...) yaktırtmış.”	‘ayrıca, buna ilaveten (?)’ = bağlama edatı	
4 4	<i>Abhidharma, Or. 8212 (75A) 35a 1:</i> <i>yañırtı</i> kentü [özi] burxan qutıña köñül öritip (Shōgaito 2008, 1026 [238])	“Ve ayrıca kendi aydınlanmasını ortaya çıkarıp.”	‘ayrıca, buna ilaveten (?)’ = bağlama edatı	

III. Kelimenin Yapısı ve İşlevleri

Kelimenin tahlilini ilk kez doğru bir şekilde tespit etmeyi başaran Bang ve Gabain, *yañırtı*- fiilinden ünlü zarffiiil ekinin kalıplaşmasıyla *yañırtı*’nın oluştuğunu söylemiştir. (1929, 53 [257]). Caferoğlu, sözlüğünde *yañırtı*’yı ‘yeniden, tazedem, baştan’ ile anlamlandırmıştır (1968, 283). *Drevnetyrskiy Slovar*’da kelime *yañırtı* ‘yeniden’ olarak kaydedilmiştir (Nasilov et al. 2016, 249a). Clauson, *yañırtı*’nın ‘yeniden’ anlamında zarf olarak kullanıldığını ve *yañı* ‘yeni’ kökünden türemiş *yañırtı*’dan zarf yapan {-t} ile teşkil edildiğini belirtmiştir (1972, 952b). Erdal, *yañırtı*’yı yeniden ile anlamlandırıp {-X)t-} ekli ettirgen gövdelerin arasında göstermiş ve

²³ Neşirde, *yañırtı* ‘yeniden’ ile aktarılmıştır.

kelimeyi *yañır+r-t-*'in kalıplaşmış zarffiili olarak değerlendirmiştir (1991, 798; 2004, 330-331). Wilkens, sözlüğünde *yañırtı*'ya '1. tekrar, yeniden, 2. geçenlerde, 3. (cümle başında) bundan başka; 4. ilk olarak' anlamlarını vermiştir (2021: 863b). Clauson'un zarf yapan ek olarak kabul ettiği {-dI} ekini, Erdal {- (X)ndI} ile beraber kalıcı isim yapan *ergative formation* başlığı altında incelemiştir (1991, 339-340). Aslında *yañırtı*'nın fiil kaynaklı donmuş bir zarffiil olduğu çok açıktır, ancak şimdiye değin **yañırt-* gövdesine Eski Türkçede rastlanmamıştır. Diğer taraftan, *yañır-* (< *yañır+r-*) ve *yañırt-* (< *yañır+r-t-*) gövdesine bazı Türk dillerinde rastlanmaktadır. Mesela, Kırgızca *cañır-* (II) ve *cañırt-* (I) 'yenilenmek' (Yudahin 1985/I, 231a); Oyratça (Altay Türkçesi) *cañır-* (II) 'yenilenmek' ve *cañırt-* (II) 'yenilenmek' (Baskakov & Toşakova 1947, 47b); Teleütçe *d'añır-* 'yenilenmek' ve *d'añırt-* 'yenilemek' (Sırkaşeva & Kuçığaşeva 2000, 22). Ayrıca krş. Radloff 1905, 61, 89-90.

Eski Uygurcada *yañırtı*'nın *qAn* enklitiği ile genişlemiş şekline bir yerde rastlanmıştır. Or. 8212 (108) 227-228: *olar yañırtıtuqan* yoq ermez öñredin berü köñül tözinde yoq erür (Tekin 2008, 139, 160) "Onlar az önce (kısa bir zaman önce/şimdi) yok olmamıştır, başlangıçtan beri bilincin tabiatında mevcut değildir.". Tekin, *yañırtıtuqan* kelimesinin yapısının karanlık olduğunu, ama cümledeki anlamın açık olduğunu söyleyerek *yañırtıtuqan*'ı 'şimdi (?)' (tercümede) veya 'yeni bir şey' (açıklama notunda) ile anlamlandırır. Ona göre, kelime *yañır+r-tuq-qan* şeklinde tahlil edilebilir (Tekin 2008, 175). Erdal, *yañırtıtuqan*'ı 'recent times' ile anlamlandırıp kelimeyi *yañırtıtuqan* olarak tahlil etmiştir. Ona göre, kelimedeki *qAn* kuvvetlendirme enklitiğidir. Ayrıca, *yañırtıtuqan*'nın sonundaki yuvarlakşama Uygurca metnin geç döneme ait olmasıyla ilgilidir (1991, 61, 798). *Köngül Tözün Uqıttaçı Nom*'daki *yañırtıtuqan* muhtemelen Erdal'ın tespit ettiği üzere 'henüz, yakın zamanda, az önce' gibi bir anlamda olmalıdır. Wilkens de sözlüğünde *yañırtıtuqan*'ı 'geçenlerde, son zamanlarda, bugünlerde' ile anlamlandırmıştır (2021: 864a).

Eski Türkçe, 'yeniden, bir daha' anlamına gelen zarflar bakımından epey zengindir. Bu anlamdaki sözcüklerin bazıları fiil kaynaklıdır: *yana* (< *yan-a*) ve *yanturu* (< *yan-tur-u*). Ayrıca 'yeniden, bir daha' anlamına gelen {+IA} ve {+IAyU} yapım ekleri (Erdal 1991, 405, 408) ile teşkil edilen zarflar da bulunmaktadır: *ikile* (< *iki+le*), *ikileyü* (< *iki+leyü*), *yanala ~ yenele* (< *yana+la*), *yanalayu ~ yeneleyü* (< *yana+layu*), *yañıla* (< *yañır+la*), *yañılayu* (< *yañır+layu*). Bu anlamda, *yañırtı* sözü zarf işlevinde kullanıldığı zaman bu anlamdaki diğer sözcüklerden farklı olarak 'yeniden, bir daha' anlamı yanında çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.

Ayrıca *yañırtı*'nın *sıfat ve bağlama edatı* olarak kullanımına da rastlanmaktadır.²⁴ Bu durumda *yañırtı*'nın *yana ~ yene* ile benzerlik gösterdiği görülüyor, zira Eski Türkçede *yana~yene*'nin²⁵ zarf işlevi yanında 'ayrıca, buna ilaveten' anlamıyla cümle başı bağlama edatı olarak kullanıldığı bilinmektedir (Temir 1956a, 61-62; Temir 1956b, 275-276; Erdal 2004, 325, 333). Benzer şekilde aynı işlevsel özelliğe sahip ve

²⁴ Erdal, zarf, sontakı (posposition), bağlaç ve edat (particle) kelime türlerini birbirinden ayırmış, ama bunları sentaktik işleve sahip yardımcı unsurlar (adjuncts) başlığı altında toplamıştır (2004, 326-351). Erdal'ın belirttiği üzere, işlevsel olarak bakıldığında bağlaç, edat ve zarf arasındaki farkları Eski Türkçede kalın çizgilerle ayırmak hiç de kolay değildir (2004, 327-328).

²⁵ Eski Türkçede zarf ve bağlama edatı işleviyle karşımıza çıkan *yana ~ yene*'nin iki şekilde okunabileceğini ilk fark eden A. Temir olmuştur (1956b, 275-276).

ESKİ UYGURCA ÇOK İŞLEVLİ BİR SÖZCÜK: YADIRTI

yazıtlardan beri tanımlanan bir de *yanturu* (< yan-tur-u) bulunmaktadır (Clauson 1972, 948a-b; Erdal 1991, 830). Bunlara aynı anlam ve işlevde kullanılan *yañırtı* da eklenebilir. Bunların hepsinin benzer anlama gelen fiil köklerine dayanması tesadüfi değildir.

IV. Sonuç

Sadece Eski Uygurca metinlerde görülen *yañırtı*'nın '1. yeniden, yine; 2. başta, ilk olarak; 3. yeni olarak, ilk kez; 4. başlangıç düzeyinde; 5. daha henüz, az önce'²⁶ gibi anlamlarla *zarf*, 'baştaki, ilk' anlamıyla *sıfat* ve 'ayrıca, buna ilaveten' anlamıyla da *bağlama edatı* olarak kullanılan çok işlevli bir sözcük olduğu söylenebilir.

Kısaltmalar

r = recto; Skr. = Sanskritçe; v = verso.

Kaynakça

- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri* (3. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aydemir, H. (2013). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX, nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Bang, W. ve von Gabain, A. (1929). *Türkische Turfan-Texte I, Bruchstücke eines Wahrsagebuches*. Berlin, 241-268. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1929: 15).
- Bang, W. ve von Gabain, A. (1931). *Türkische Turfan-Texte V, aus buddhistischen Schriften*. Berlin, 323-356. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1931: 14).
- Barat, K. (1990). Şingqo Şāli Tutung traducteur du Säkiz Yükmäk Yaruq Nom?. *Journal Asiatique*, 1(278), 155-166.
- Baskakov, N. A. ve Toşakova, T. M. (1947). *Oyrotsko-Russkiy Slovar' (okolo 10000 Slov)*. Moskva: Ogiz.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clark, L. (2017). *Uygur Manichaeic Texts, Texts-Translations-Commentary III: Ecclesiastical Texts*. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist Hybrid Sanskrit, Grammar and Dictionary II*. London: Oxford University Press.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.
- Giles, A. H. (1912). *A Chinese-English Dictionary I-II* (Revised & Enlarged). Shanghai-London: Kelly and Walsh.

²⁶ Bugün Türk dillerinde *yeni* sözcüğü 'biraz önce, az önce, kısa zaman önce' gibi bir anlamla zaman zarfı olarak kullanılabilir. Eski Türkçedeki *yañı* da aynı anlamda fiili niteleyen zaman zarfı olarak kullanılmıştır. Bk. *Altun Yaruq*, 609/16-17 (Kaya 1994, 321), *Xuanzang Biyografisi Tercümesi (VII)*, 981-982 (Röhrborn 1991, 91). Örnek olarak *Xuanzang Biyografisi Tercümesi*'nden şu cümle gösterilebilir: antağ erser amtı *yañı* evir[ip] töz enetkeçesintekiçe tarqarğalı udaçı v(a)jir bilge bilig tıp urayın (Röhrborn 1991, 927-930 [87]). Neşirde *tarqar-*(sic!) şeklinde verilen fiilin okunuşu ve 'kesmek' anlamı şüphelidir. Eski Uygurca kelimenin Çince metindeki (*Taishō*, 2053 50 259a27) karşılığı 斷 *duan* işaretidir. Krş. 斷 *duan* 'cut off, to sever, to discontinue, to interrupt, to decide, to give judgment, decidedly, certainly' (Giles 1912, 12149). Aslında *tarqar-* için kaydedilen 'to drive away, remove' (Erdal 1991, 739-740) anlamı Çince işaretin ikincil anlamlarıyla büyük oranda örtüşmektedir. Bu nedenle, kelimenin neşirdeki okunuşu ve anlamlandırılması tekrar değerlendirilmelidir.

- Hazai, G. ve Zieme, P. (1971). *Fragmente der uigursichen Version des "Jin'gangjing mit den Gāthās des Meister Fu" nebst einem Anhang von T. Inokuchi*. Berliner Turfantexte I. Berlin: Akademie Verlag.
- Kasai, Y. (2008). *Die uigurischen buddhistischen Kolophone*. Berliner Turfantexte XXVI. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kudara, K. (1980). ウイグル訳妙法蓮華経玄賛 (1). [Uigur translation of the Miao-fa-lian-hua-jing Xuan-zan (1)]. 仏教学研究 [*Buddhological Studies*], 36, 49-65.
- Kudara, K. (1988). Uigurische Fragmente eines Kommentars zum Saddharmapuṇḍarīka-Sūtra. J. P. Laut, K. Röhrborn (Ed.), *Der türkische Buddhismus in der japanischen Forschung* içinde (34-55. ss). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Maue, D. (2015). *Altürkische Handschriften 19, Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift II*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Mayer, A. L. (2001). *Cien-Biographie VI*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Nasilov, D. M., Kormuşin, I. V., Borovkov, T. A., Dmitriyev, L.V. ve Zirin, A. A. (2016). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Astana: Gilm Baspası.
- Nobel, J. (1958). *Suvarṇaprabhāṣottama-Sūtra, das Goldglanz-Sūtra, ein Sankrittext des Mahāyāna-Buddhismus, I-Tsing's chinesische Version und Ihre tibetische Übersetzung, I-Tsing's chinesische Version übersetzt, eingeleitet, erläutert und mit einem Photomechanischen Nachdruck des chinesischen Textes Versehen I*. Leiden: E. J. Brill.
- Ölmez, M. (1994). *Hsüan-Tsang'in Eski Uygurca Yaşamöyküsü VI. Bölüm*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Radloff, W. (1905). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte III*. St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.
- Röhrborn, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII, nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Röhrborn, K. (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII, nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien I/1: ab-üzüglä-*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Semet, A. (2005). *Lexikalische Untersuchungen zur uigurischen Xuanzang-Biographie*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Shōgaito, M. (2008). ウイグル文アビダルマ論書の文献学的研究 [*Uyghur Abhidharma Texts: a Philological Study*]. Kyōto: Shōkadō.
- Shōgaito, M. (2014). *The Uyghur Abhidharmakośabhāṣya, Preserved at the Museum of Ethnography in Stockholm*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Sırkaşeva, L. T. R. ve Kuçığaşeva, N. A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü*. (Çev. Ş. H. Akalın ve C. Turgunbayev). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Soothill, W. E. (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Tekin, Ş. (2008). Budist Felsefenin İlgili Nazariyesiyle İlgili Uygurca Telif Bir Eser: Vapşı Baqşı'nın Köngül Tözün Uqıttaçı Nom (Bilincin Tabiatını Öğreten Kitap) Adlı Eserinin Çevriyazı, Tercüme, Açıklamalar ve Tıpkıbasımı. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 32(2), 113-186.
- Temir, A. (1956a). Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen I. *Oriens*, 9(1), 41-85.
- Temir, A. (1956b). Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen II. *Oriens*, 9(2), 233-280.
- Tieshan, Z. ve Zieme, P. (2013). A Further Fragment of Old Uigur Annals. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 66(4), 397-410.

ESKİ UYGURCA ÇOK İŞLEVLİ BİR SÖZCÜK: YADIRTI

- Tuguşeva, L. Yu. (2008). *Sutra Obşçını Belogo Lotosa. Tyurkskaya Versiya, Faksimile Rukuposi, Transkriptsiya Teksta, Perevod s Rannesrednevekovogo Tyurkskogo Yazıka Predisloviye Primeçaniya Ukazatel Slov*. Moskva: Izdatel'skaya Firma "Vostoçnaya Literatura" RAN.
- Tuguşeva, L. Yu. (2013). *Uygurskiye Deloviye Dokumentı X-XIV vv iz Vostoçnogo Turkestana*. Moskva: Nauka.
- Uçar, E. (2020). Türkiye'deki Eski Uygurca Metin Neşirleri İçin Kullanılacak Harfçevrim ve Yazıçevrim Kılavuzu. *Journal of Old Turkic Studies*, 4(1), 231-250.
- Uzunkaya, U. (2020). Budizmin Faxiang Ekolüne İlişkin Eski Uygurca Belgeler (18. Bölüm, 22-25. Yapraklar). *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 439-458.
- Wilkens, J. (2001). *Die drei Körper des Buddha (Trikāya), das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras (Altun Yaruk Sudur), eingeleitet nach den Handschriften aus Berlin und St. Petersburg herausgegeben, übersetzt und komentiert*. Berliner Turfantexte XXI. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- Wilkens, J. (2007). *Das Buch von der Sündentilgung, Editon des alttürkischen budistischen Kşanti Kulguluk Nom Bitig I-II*. Berliner Turfantexte XXV. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- Wilkens, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien, Edition der altuigurischen Daşakarmapathāvadānamālā I-II-III*. Berliner Turfantexte XXXVII. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yakup, A. (2006). *Dişastvustik, eine altuigurische Bearbeitung einer Legende aus dem Catasparisat-sūtra*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Yakup, A. (2010). *Prajñāpāramitā Literature in Old Uygur*. Berliner Turfantexte XXVIII. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- Yakup, A. (2021). *Buddhāvataṃsaka Literature in Old Uyghur*. Berliner Turfantexte XLIV. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kirgizsko-Russkiy Slovar' I*. Frunze: Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovyetskoy Entsiklopedii.
- Zieme, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berliner Turfantexte XIII. Berlin: Akademie Verlag.

